

# Raqamli iqtisodiyotning afzalliklari

Nigora Atametova<sup>1</sup>

<sup>1</sup>Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti, Gavhar ko'chasi. 1, Toshkent 100149, O'zbekiston  
([gaibova\\_2020@mail.ru](mailto:gaibova_2020@mail.ru))

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10467773>

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, internet, logistika, IT, elektron hukumat, raqamli shahar, Elektron tijorat, internet-banking, elektron savdo, yangi iqtisodiy texnologiyalar (YaIT).

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyotning amaliy ahamiyati, jihatlari va xorij tajribasi haqida so'z yuritiladi. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan global iqtisodiyot sharoitida raqamli iqtisodiyot o'z rivojlanishining boshlang'ich davrida bo'lib, birinchi navbatda insonlarning turmush darajasini sezilarli darajada oshira olishi va bu uning asosiy foydasi ekanligi yoritib berilgan.

Raqamli iqtisodiyotga qiziqish jamiyat va iqtisodiyotda yuz bergan katta o'zgarishlar tufayli sezilarli darajada oshdi. Zamonaviy texnologiyalar va platformalar korxonalar va jismoniy shaxslarga mijozlar, sheriklar va davlat idoralari bilan shaxsiy aloqalarni minimallashtirish va o'zaro aloqalarni tezroq va osonroq osonlashtirish uchun imkoniyatlar yaratish hisobiga xarajatlarni kamaytirishga yordam berdi. Natijada tarmoq resurslariga asoslangan raqamli yoki elektron iqtisodiyot.

“Raqamlashtirish” so'zi aslida yangi atama bo'lib, IT-echimlarni innovatsion menejment va protseduralar jarayoniga jalb qilishni va natijada Internet-elementlardan tortib elektron hukumatgacha bo'lgan barcha tizimlarda axborot texnologiyalaridan foydalanishni anglatadi.

Davlatimiz rahbarining ta'kidlashicha, “...yurtimiz xalqaro axborot kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish indeksi bo'yicha 2019-yilda 8 pog'onaga ko'tarilgan bo'lsa-da, hali juda ham orqada. Aksariyat vazirlik va idoralar, korxonalar raqamli texnologiyalardan mutlaqo yiroq, desak, bu ham haqiqat. Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?! Ertaga juda kech bo'ladi. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o'tish - kelgusi 5 yildagi eng ustuvor vazifalarimizdan biri bo'ladi [1].

Iqtisodiyotning raqamli segmentiga tegishli asosiy manba tortish sektorining o'sishi hisoblanadi. Rivojlangan mamlakatlarda bu ko'rsatkich ma'muriyat, konsalting, axborot xizmatlari, moliya, ulgurji, chakana savdo va xizmatlar (kommunal, individual, ijtimoiy) sohalarini birlashtirgan YaIMning 70% dan ortig'ini tashkil etadi.

Iqtisodiyotning diversifikatsiyasi va dinamikasi qanchalik yuqori bo'lsa, uyda va chet elda noyob ma'lumotlarning aylanmasi shunchalik katta bo'ladi va milliy iqtisodiyot ichidagi axborot trafigi shunchalik muhim bo'ladi. Shu sababli, IT xizmatlari keng tarqalgan va raqamli iqtisodiyot jadal sur'atlar bilan rivojlanayotgan bozor ishtirokchilari soni.

Ayniqsa, bu-Internet va transport, savdo, logistika va boshqalarda faol ishlaydigan sohalarida cheksiz imkoniyatlarni taqdim etadi. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ushbu elektron segmentlarning ulushi YaIMning 10% ga yaqinlashib, aholining 4% bandligini ta'minlaydi. Eng muhimi, bu ko'rsatkichlar barqaror o'sib boradi.

Shubhasiz, raqamli iqtisodiyotning samaradorligiga nafaqat axborot texnologiyalari qamrovi va infratuzilmaning mavjudligi, balki ishbilarmonlik muhiti, inson kapitali va muvaffaqiyatli boshqaruv vositalari kabi standart iqtisodiy standartlar ham ta'sir qiladi. Shuning uchun iqtisodiy rivojlanish aniq ularga bog'liq, shuning uchun ushbu standartlar raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishda avvalgidek muhim o'rin tutadi.

## **RAQAMLI IQTISODIYOT BIZNING KO'Z O'NGIMIZDA YARALMOQDA**

Hozirgi vaqtda butun dunyo bo'ylab yangi xizmatlar va biznes modellarini yaratish uchun IT-uskunalaridan foydalanayotgan yangi va eski kompaniyalar aksariyat sohalarida etakchi bo'lgan kompaniyalar uchun kuchli raqobatni yaratmoqda.

Prognozlariga ko'ra, kelgusi yillarda, Makroiqtisodiyot "oriq ishlab chiqarish", addictiv, nano va biotexnologiya standartlari tayanib ishlab chiqaruvchilari tayanib kutilmoqda. Shu munosabat bilan oqilona boshqarish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlar ko'lamini ham oshadi, ishlab chiqarish va fuqarolik muloqoti tuzilmasi, korxonalar va davlat idoralari rahbariyati sezilarli o'zgarishlarga uchraydi [2].

Bunda quyidagilar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish yo'liga bosqichma-bosqich chiqishning asosiy shartlari va omillari sifatida tavsiflanadi:

- Elektron hukumat va raqamli shaharlar kontseptsiyasini kompyuterlashtirish va ma'muriy va kommunal xizmatlarni birlashtirish hisobiga amalga oshirish;
- (Masalan, haydovchisiz avtomobillar kabi) yangi texnologiya avlod mahsulotlar umumiy ishlab chiqarish;
- Muayyan dekorativ va qurilish materiallari yordamida "aqlli" va ekologik uyni qurish bilan bog'liq g'oyalarni amalga oshirish;
- Outsourcing, o'z-o'zini ish bilan ta'minlash va hokazolar orqali bandlikning muqobil shakllarini keng targ'ib qilish.;
- Muayyan vazifalarni bajarish uchun ishchi freelancerlarni qidirishga yordam beradigan professional tarmoq yaratish.

Yuqorida aytilganlarning barchasi biznesga zamonaviy platformalar yordamida xarajatlarni kamaytirish imkoniyatini beradi, bu erda tovarlar va elektron xizmatlar ishlab chiqarishga birlashtirilgan va management. In birinchi holda, bu masala xizmat buyurtmalarini birlashtirish, resurslardan birgalikda foydalanish, kontragentlarni tanlash, elektron operatsiyalarni amalga oshirish, to'lov uchun qo'llaniladi va hokazo [2].

Texnik raqamli muhit-bu "Akvarium" bo'lib, unda yuridik va jismoniy shaxslar birgalikdagi faoliyat uchun butunlay yangi muloqot o'rnatadilar. Axborot texnologiyalari korxonalarga mutlaqo yangi, yanada intensiv ish tezligini o'zlashtirish va xizmatlar va mahsulotlar shaklini diversifikatsiya qilish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, tadqiqotchilar qisqa muddatli mahsulotlarning sotilishi haqida ham gapirishmoqda.

Xizmat ko'rsatish sohasi haqida gapirganda, axborot texnologiyalari ko'plab kundalik vazifalarni hal qiladi. Uning yordamida keng ko'lamli harakatlar tezroq, arzonroq, qulayroq va oraliq vositachilarsiz amalga oshiriladi.

Elektron tijorat, internet-banking va hokazolarning zamonaviy yo'nalishi. kundan kunga rivojlanmoqda. Natijada, daromadni oshirish maqsadida avtomatlashtirilgan tarmoq xizmatlari aksariyat sohalarida (masalan, yuqori sifatli veb-saytlar va mobil ilovalar) biznes vositachilarini almashtirmoqda.

Buning natijasida biznes xizmatlar uchun belgilangan narxlarni sezilarli darajada pasaytirishi mumkin va makroiqtisodiy yo'nalishda individual ishlab chiqarish va ish bilan ta'minlanmaslik ko'rsatkichlari o'sishi mumkin. Bundan tashqari, kraudfanding va kraudsorsing kabi yo'nalishlar endi yangi iqtisodiy texnologiyalar qatoriga kiritilgan.

Shu bilan birga, iqtisodchilarning fikriga ko'ra, bunday o'zgarishlar natijasida qo'shimcha qiymat olish amaliyotiga asoslangan iqtisodiyot hamkorlik va foyda keltiradigan iqtisodiyotga almashtiriladi ("almashish-iqtisodiyot"). Bu bozorda raqobat vertikal aloqadan teng huquqli munosabatlar va qo'shimcha xizmatlarga faol ravishda o'tib, o'zaro manfaatli hamkorlik va hamkorlikdagi o'rnini bo'shatishiga umid qilmoqda.

Bu xizmatlar sonining ko'payishi va xizmatlarning elektron savdosi hajmining oshishida aks etadi deb taxmin qilinadi.

## **RAQAMLI SEKTORNING IQTISODIY AHAMIYATI**

Shuni ta'kidlash kerakki, raqamli texnologiyalar iqtisodiyot bilan bog'liq tarmoqlarning 50% dan ortig'ini keskin o'zgartiradi. Ushbu qarash axborot texnologiyalari va raqamli platformalar biznes modellarini keskin o'zgartirishi, vositachilarni yo'q qilishi va jarayonlar samaradorligini optimallashtirishga asoslanadi.

Jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra, yuqori tezlikdagi Internet foydalanuvchilarining 10% o'sishi yillik YaIMni 0,4% dan 1,4% gacha oshirishi mumkin. Shuningdek, uning ahamiyatini belgilaydigan ko'rsatkich sifatida raqamli iqtisodiyotning YaIMdagi ulushi har yili taxminan 20% ga oshadi (rivojlangan mamlakatlarda taxminan 7%).

2010 yilda Boston konsalting guruhi 20 mamlakat guruhidagi raqamlashtirish ko'lamini 2,3 trln (GDP4.1%) da baholadi. Agar bu tendentsiya saqlanib qolsa, 10-15 yil ichida bunday iqtisodiyotning jahon YaIMdagi ulushi 30-40 foizga yaqin bo'ladi.

Rivojlanayotgan mamlakatlarda aholining qariyb 1 foizi IT sohasida ishlaydi, bu esa boshqa tarmoqlarga nisbatan ish o'rinlarini yaratadi. Biroq, it yo'nalishining ko'tarilishi yangi texnologiyalarni o'zlashtirayotgan boshqa sohalarida ish o'rinlarini yaratishga turtki beradi (IT bo'limida yaratilgan har 1 ta yangi ish uchun tegishli ma'lumotlar taqdim etiladi). Raqamli iqtisodiyot tadbirkorlar va o'zlari uchun ishlaydiganlar uchun yangi uflarni jasorat bilan ochib beradi.

Ko'pincha IT sohasini rivojlantirishga qo'shgan hissassi iqtisodiyotni rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini

yaratish, odamlar va biznes uchun yangi xizmat turlarining paydo bo'lishi va elektron hukumat loyihalari doirasida xarajatlarni kamaytirish uchun zamin yaratadi.

Shu bilan birga, axborot texnologiyalarini joriy etish natijasida yuzaga keladigan umumiy effekt kutilganidan ancha samarasiz bo'lib chiqdi va bir xil tartibda taqsimlanmadi.

Ushbu turdagi investitsiyalardan maksimal natijalarga erishish uchun jahon banki tomonidan tayyorlangan hisobotda texnologiyaning "analog plomba" deb nomlangan boshqa omillar bilan o'zaro ta'sirini yaxshi tushunish kerak [3].

Ular orasida:

- Faol ishbilarmonlik muhitini qo'llab-quvvatlash va korxonalar va odamlarga raqobat va innovatsiyalarni yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish, shuningdek, hayot farovonligini oshirish uchun raqamli iqtisodiyot texnologiyalaridan foydalanishga imkon berish;
- Biznesni boshqarish va davlat xizmatida axborot texnologiyalarini qo'llash bo'yicha to'liq ko'nikmalar;
- Axborot texnologiyalaridan foydalanish yo'nalishi bo'yicha konsalting xizmatlarini ko'rsatuvchi muassasalar (davlat va xususiy) tashkil etilgan.

Raqamli iqtisodiyot tomonidan yaratilgan effektlarni to'liq sanab o'tish ancha murakkab vazifadir, buning natijasida elektron xizmatlar va metama'lumotlardan foydalanish imkoniyati uning iqtisodiy ob'ektlar bilan aloqalarini to'liq baholashni ancha qiyinlashtiradi. Shuning uchun, ayniqsa, davlat darajasida axborotlashtirishga sarmoya kiritish muhimligini asoslash juda qiyin vazifadir. Haqiqiy holat bo'lgan u yoki bu sohada yaratilgan gigabayt ma'lumotni doimiy ravishda hisoblashning mumkin emasligi o'z-o'zidan tushunilishi mumkin bo'lgan hodisadir.

## **RAQAMLASHTIRISH-BU YANGI IQTISODIY TEXNOLOGIYANING SUN'Y YO'LDOSHI**

Axborot platformalarining integratsiyasi natijasida hosil bo'lgan aloqa modeli yangi iqtisodiy texnologiyalar (Yait) paydo bo'lishiga turtki beradi.

Yait-bu tashkilotning boshqaruv tizimini bir necha maqsadlar uchun ta'minlaydigan va ularni uzatish, saqlash va aks ettirish uchun keng qamrovli texnologik platformaga birlashtirgan axborot (axborot, g'oyalar va bilimlar) mahsulotlarini qayta ishlash bilan bog'liq har jihatdan yangi "sozlanishi" vositalar va usullarning yig'indisi, traxacion narxi xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning aloqasiga sarflangan.

Yaitning asosiy tamoyillari:

- Mutlaqo yangi biznes modellarini yaratish;
- Real iqtisodiyot sektoridagi tashkiliy va texnologik jarayonlarga oqilona integratsiya va turli it xizmatlaridan foydalanish

- Ishlab chiqarishda foydalaniladigan tranzaksiya xarajatlari va moddiy resurslarni minimallashtirish.

Yait raqamli texnologiyalarga asoslangan mavjud iqtisodiyot haqiqatlarida rivojlanmoqda. Ishlab chiqarish, savdo va moliya bilan bog'liq oldingi texnologiyalar paydar-pay yaxshilandi, ammo hozirda paydo bo'layotgan Yaitlar gorizontaal munosabatlar (o'zini o'zi tashkil etish va o'ziga xoslik), innovatsion tadbirkorlik (o'z-o'zini rivojlantirish), axborot muhandisligi (o'z-o'zini rivojlantirish) va boshqalar bilan tavsiflanadi.

Yaitning haqiqiy asosini ma'lumotlar markazlari va axborotni tizimlashtirish va tahliliy qayta ishlash uchun mo'ljallangan zamonaviy IT-platformalar tashkil etadi. Menejment bo'yicha konsalting va biznesni tahlil qilish bilan bog'liq xizmatlarni taqdim etish yo'nalishini ishlab chiqish muhimdir. Axborot-konsalting xizmatlari va davlat taraqqiyot agentliklari kabi yangi muassasalar ishbilarmonlik muhitini yaxshilash uchun tashkiliy asos bo'lib xizmat qilmoqda.

## **RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR VA XAVF**

Raqamli iqtisodiyotning eng faol haydovchisi davlatdir. U raqamli iqtisodiyotning asosiy mijozi va iste'molchisi. Masalan, Xitoy taxminan sarflagan bu maqsadlar uchun 990 milliard. Alibaba Internet resurslari, bozor kapitallashuvi 2,100 milliarddan ortiq, bu investitsiyalar to'g'ri konsentratsiyalanganligini isbotlaydi.

Raqamlashtirishdan maksimal foyda olishni istagan davlatlar kerakli yuqori texnologiyali mahsulotlar uchun bozorlarni yaratishi va qo'llab-quvvatlashi kerak. Shu bilan birga, elektron iqtisodiyotning asosiy platformalarini o'z izm bilan boshqaradigan uskunalarini saqlash va ma'muriy, muhim sanoat va korxonalar uchun parallel ravishda xususiy dasturlarni ishlab chiqish ham muhimdir.

Xususan, Yaponiya raqamli iqtisodiyotda etakchi o'rinni qo'ldan boy berdi, chunki texnologiya sotib olinishiga qaramay, bu yo'nalishda o'z ishlab chiqaruvchilar tarmog'ini yaratdi va texnologik rivojlanish darajasini doimiy ravishda yuqori darajada ushlab tura olmaydi.

Boshqa tomondan, Janubiy Koreya elektron hukumat va elektron vositachilikka (elektron tijorat faoliyati va ommaviy tender xaridlari uchun) davlat byudjetining 1 foiziga teng miqdorda sarmoya kiritib, har yili 10-15 milliard dollar ishlab, daromad keltiradi. Xarajatning 30-40 baravarini qoplaydi. Xususan, bunday natijalarga davlat-xususiy call-markazlarni tashkil etish, mobil ilovalar yaratish va davlat Internet-platformalarini qayta tiklash orqali erishish mumkin.

Davlat boshqaruvida axborot tizimlari bilan shug'ullanadigan kadrlarni tayyorlash ushbu sohaning muhim yo'nalishlaridan biridir. Masalan, o'tgan asrning 70-yillarida Belgiyada Davlat xizmatchilarini tayyorlaydigan va ular uchun to'g'ridan-to'g'ri ular uchun tizimni tashkil etadigan maxsus mobil

mutaxassislar guruhi (shu jumladan ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari o'qituvchilari va talabalari) tashkil etilgan [4].

Raqamli sohaning yana bir nozik tomoni shundaki, murakkab raqamli tizimlarni ishlab chiqish va ularni amaliy qo'llash jiddiy va batafsil yondashuvni talab qiladi. Bu sizga g'ayrioddiy tuyulishi mumkin, lekin ko'p hollarda dasturlash (o'z-o'zidan) aslida etarli texnik hodisa emas. Natijada, vazifani belgilaydigan dasturchi vazifani qanday tushunishiga qarab ko'p jihatdan harakat qiladi. Ahamoniylarning aksariyat echimlari bu jarayonda tushuntirishsiz qoladi, chunki ikkala tomon ham ularni o'z-o'zidan ravshan deb hisoblaydi.

Dastur bilan bog'liq yon hujjatlar ba'zan para qismini tashkil etiladi. Natijada, mahsulot bilan ishlash jarayonida mijoz endi buyurtma bergan va uni yaratish uchun to'lagan rivojlanishni nazorat qila olmaydi. Bunday holda, kompyuterlashtirish loyihasiga ajratilgan byudjet g'oyada muhim ahamiyatga ega, ammo xizmatlarni taqdim etish xarajatlarini ta'minlamaydi.

Raqamli iqtisodiyot butun dunyoni qamrab olganligi sababli, kompyuterlashtirish va raqamlashtirish bo'yicha davlat loyihalari yagona kodlash tizimi, iqtisodiyot va menejment bilan bog'liq ma'lumotlarni aniqlash asosida murakkab va o'rganilishi kerak.

Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning eng muhim jihati va shu bilan birga eng murakkab bosqichi ishbilarmonlik muhitini soddalashtirish va odamlar va biznes o'rtasidagi muloqotga sarflanadigan xarajatlarni maksimal darajada kamaytirishdir. Shundan so'ng, tomonlarning davlat va xususiy sektorlari doirasida tashkilotlararo (ko'p agentli) muloqotni o'rnatish zarur [4].

“Birma-bir” va “birdan ko'pga” aloqa formulasidan “ko'pdan ko'pga” formulasiga o'tadigan raqamli iqtisodiyot platformasi bu jarayonning eng muhim sohasidir. Ushbu sohadagi siljish davlat ko'magida kichik va o'rta korxonalar uchun mos konsalting va texnik tashkilotlarni rivojlantirish orqali iqtisodiyotning Real sektorlaridagi vaziyatni avtomatik ravishda va keskin o'zgartiradi (va ushbu sohalaridagi tarkibiy islohotlarga turtki beradi) va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanishi uchun sharoit yaratishga yordam beradi. innovatsion iqtisodiyot.

## ADABIYOTLAR

- [1]. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga yo'llagan Murojaatnomasi.
- [2]. Ostanaqulov M. Iqtisodiy tahlil va audit. Darslik. - T: Talqin. 2008. 424 b
- [3]. Qosimova G. Davlat byudjeti ijrosimmg g'aznachilik tizimi. O'quv qo'llanma. - T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2008; 372 b
- [4]. Xaydarov Baxrom Xolmuradovich Iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishda kambag'allikni qisqartirish. IQTISODIYOT VA TA'LIM 2021 4-son. 288-292 b